

ציורי נחשים בתלמוד בבלי דפוס וילנא

סביב המילה הראשונה הפותחת כל מסכת בשי"ס ישנו עיטור. במבט מדוקדק מבחינים בעובדה שהעיטורים שונים זה מזה. במספר מסכתות¹ מופיע נחש המסולסל סביב מסגרתה של המילה. בכל סדר נשים ישנה אך ורק מסכת אחת שבתוך עיטורה נוכח הנחש. לא מקרי הדבר, שהרי הנואף הראשון היה לא אחר מאשר הנחש:

...וכן מצינו בנחש הקדמוני שנתן עיניו במה שאינו ראוי לו מה שביקש לא נתנו לו ומה שבידו נטלוהו ממנו... הוא אמר אהרוג את אדם ואשא את חוה עכשיו איבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה...

(סוטה ט ע"א - ע"ב)

רש"י בד"ה "נחש הקדמוני" מסביר:

נתן עיניו בחוה ובה עליה והיינו דכתיב 'הנחש השיאני' לשון תשיש ונשואין הוא.

יותר מכך, המילה הפותחת את מסכת סוטה היא "המקנא", והמקנא הראשון אינו אלא נחש².

הנחש היה ערום מה עניין זה לכאן? היה לו לסמוך 'יעש לאדם ולאשתו כותנות עור וילבישם' אלא למדך מאיזה עיצה קפץ הנחש עליהם ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש לעין כל ונתאוהו לה.

(רש"י בראשית ג', א; עפ"י בראשית רבה יח ו)

רבי יהודה בין תימא אומר אדם הראשון מיסב בגן עדן היה והיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסנינין לו יין הציץ בו נחש וראה בכבודו ונתקנא בו.

(סנהדרין נט ע"ב)

אף במסכתנו, מסכת בבא בתרא, ישנו עיטור של נחש. המשנה הראשונה מתמודדת עם בעיית היזק ראייה - בעיה אשר מקורה בנחש³.

1. בסדר נזיקין, מלבד במסכת ב"ב מופיע נחש במסכתות ב"ק וע"ז. ניתן לראות את יסוד ההיזק בעולם, כמגיע מהנחש אשר גרם לחטא אדם הראשון. בנוסף, ניתן אף לראות את מקורה של העי"ז בנחש, שהרי חוה במקום להקשיב לציווי האלוהי הקשיבה לעצת הנחש.
2. למסכת סוטה מט דפים, וישנו מנהג ללמוד בכל יום מימי ספירת העומר דף אחד ממסכת זו, ולסיימה בחג השבועות. משמעות למנהג זה ניתן למצוא בראייה של שבועות כתיקון למעשה הניאוף של נחש, כפי שנאמר במסכת שבת קמא: "מפני מה עובדי כוכבים מזוהמין? שלא עמדו על הר סיני שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן".
3. במשמעות של פגיעה בצניעות כפי שראינו לעיל "ראה אותם ערומים ועוסקים בתשמיש" ואף במשמעות של עין הרע.

גולות יג

הנחש, בראותו את אדם וחווה יחד (כפי שראינו לעיל ברש"י), חשק בחווה ובעצם ראייתו זו נזרע הזרע לחטא אדם הראשון. מעבר לכך, החטא עצמו התחיל בראייתה של חווה את פרי העץ:

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעינים... (בראשית ג, ו)

בעיית היזק ראייה מופיעה בסוגייתנו גם היא בהקשר של קנאה - כגורמת לעין הרע שמהותה קנאה, דבר אשר מצוי אף הוא אצל הנחש כפי שראינו לעיל בדברי רבי יהודה בן תימא בסנהדרין.

בנוסף כפי שראינו, יש בהיזק ראייה פן של חוסר צניעות:

אמר רבי יוחנן דאמר קרא וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו מה ראה ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכניה.

(כבא בתרא ס ע"א)

ואינו מנהג, שאין רשאי לפרוק גדרן של ישראל, ושלא לנהוג בצניעות, ובגורם להסתלק שכניה מלישראל הוא.

(שור"ת הרשב"א ח"ב סימן רסח)

חוסר הצניעות גורם להגליית שכניה, כנחש שגרם להגליית שכניה מהתחתונים כתוצאה מפיתוי חווה ואדם לאכול מפרי הגן:

עיקר שכניה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדם הראשון נסתלקה שכניה לרקיע הראשון.

(מדרש רבה בראשית פרשה יט)

כפי שראינו, משנתה הראשונה של מסכת בבא בתרא עוסקת, עפ"י הגמרא, בהיזק ראייה. זו אמנם סיבת הופעת הנחש - שהרי היזק ראייה על כל חומרתו מתקשר לראשונה לחטא אדם הראשון.

הדיון בפרקנו סובב סביב מניעת היזק ראייה ועוסק בתיקון לאותו נחש, לפיכך מצוי הנחש מאחורי מסגרת. בנוסף תוצאת החטא היתה: "ותפקחנה עיני שניהם..." המציאות שנוצרה מאותה פקחת עיניים היא הרגישות למבט הזולת:

וידעו כי עירומם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות.

(בראשית ג, ז)

מעין "היזק ראייה".

עובדה מעניינת נוספת אליה יש לשים לב, היא שפרקנו אף מסתיים בדיון בנחש - המילה האחרונה בפרק היא נחש, ולא סתם נחש אלא דווקא הנחש הקדמון! הרי ישנו בפרקנו מבנה ספרותי בעיני נחש זה - חתימה מעין פתיחה:

ארבעה מתו בעטיו של נחש ואלו הן... לבר מישי אבי דוד דמפרש ביה קרא דכתיב זאת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב וכי בת נחש היא והלא בת ישי היא דכתיב וזאחיותיהם צרויה ואביגיל אלא בת מי שמת בעטיו של נחש⁴.

(כבא בתרא ז ע"א)

4. ומפרש רש"י 'בעטיו של נחש': "בעצתו של נחש כלומר לא היו ראויין למות אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש. בעטיו תרגום של עצתו..."

ציורי נחשים בתלמוד בבלי דפוס וילנא

הנחש במסכת בבא בתרא מופיע מאחורי מסגרת, בניגוד למסכת סוטה בה הוא מופיע ללא מסגרת כזו. אפשר לראות בכך רמז למהות מסכת ב"ב, מסכת המתמודדת עם בעיית היזק הראיה ואף יש בה תקנות אשר יעודן למנוע נזק מסוג זה. כך, בצורה סמלית, גם הנחש מצוי מאחורי מסגרת והוא 'מוגבל'⁵.

מקובלנו שיש קדושה לא רק באותיות התורה אלא אף בגוויל עצמו⁶. אף כאן זכינו להעלות משמעות בתלמוד למה שנמצא סביב לאותיות.

---

5. תודתנו נתונה ליקי נוימן שהאיר נקודה זו.

6. ראה מקורות ביהערות ראשוניות על הפרשנות הקבלית לסוגיה, משה אידל; ובספר היובל לרב מרדכי ברויאר עמודים 3-6.